

Poezja wojennego wstrząsu – Tadeusz Różewicz

W wierszu *Ocalony* Tadeusza Różewicza mówi sama ofiara – człowiek, który przeżył zagładę i ze świata umarłych wrócił do świata żywych. Jest to punkt widzenia ofiary. Człowiek ten doświadczywszy wielkiego wstrząsu moralnego odzyskuje zdolność komunikowania się z żywymi, a jego cały wysiłek skupiony jest na tym, by od początku nazwać znane mu niegdyś „rzeczy i pojęcia”. Ocalony bohater wyraża świadomość pokolenia, które z wojennej katastrofy wyszło z poczuciem rozpadu wszelkich wartości. Monolog „ocalonego” jest spięty klamrą dwóch identycznych oświadczeń: „Mam dwadzieścia cztery lata/ Ocalałem/ prowadzony na rzeź”. Nic innego o sobie podmiot tego wiersza nie chce (a może nie potrafi?) powiedzieć. Wobec tego, co przeżył, jego tożsamość błędnie, znika, staje się nieważna. Ze wszystkiego, kim był, zostaje tylko wiek, pamięć śmiertelnego zagrożenia i poczucie całkowitej degradacji. Swoją rolę nad światem „ocalony” opiera na osobistych doświadczeniach (dwa razy powtarza słowo „widziałem”). Pierwsze dotyczy ludzkiej śmierci, drugie ludzkiej moralności. Wstrząsający widok „furgonów porąbanych ludzi” skłania go do wypowiedzenia sądu ogólnego: „Człowieka tak się zabija jak zwierzę”. Co z tego wynika? Po pierwsze to, że zabijając, człowiek czyni drugiego człowieka równym zwierzęciu. Po drugie zaś to, że tradycyjne kodeksy etyczne okazują się nieadekwatne do doświadczenia zagłady. Świadczy o tym zapamiętany przez „ocalonego” widok „człowieka, który był jeden/ występny i cnotliwy”.

W *Ocalonym* widzimy „furgony porąbanych ludzi”. Jest to obraz masowo mordowanych i wywożonych ciężarówkami ludzi, za sprawą jednego określenia „porąbanych” ewokujący inny obraz – zabitych i poćwiartowanych zwierząt wywożonych w furgonach z rzeźni. Od tego obrazu podmiot wiersza Różewicza nie może się uwolnić, to on określa stan jego umysłu i emocji. „Furgony porąbanych ludzi” całkowicie wypełniają „ocalonemu” świat, stają się jego światem jedynym. W takim świecie poezja zmienia swój kształt – by nie zafałszować treści, które chce przekazać *Ocalony*, musi niejako sama z siebie zrezygnować. Dlatego oparty na rzeczowym wyliczeniu i suchej relacji monolog podmiotu w *Ocalonym* wydaje się zrazu antypoezją.

Pytania do tekstu poetyckiego

1. Co jest tematem wiersza?
2. Do jakiej rzeczywistości odnosi się utwór?
3. Jakim językiem posługuje się poeta?

Ćwiczenia

Kreacja podmiotu lirycznego

- Kim jest podmiot liryczny wiersza? Wypisz z tematu wszystkie dotyczące go określenia oraz określenia mówiące o jego postawie względem rzeczywistości.
- Jakie znaczenie ma wiek osoby mówiącej w wierszu?
- Wskaż czasowniki odnoszące się do podmiotu lirycznego. Na co wskazują, co podkreślają? Co mówią o jego postawie, sposobie funkcjonowania w świecie po zagładzie?
- Zastanów się, jakie uczucia wyraża osoba mówiąca w wierszu?

Stosunek podmiotu lirycznego do świata wartości

- Jakie obrazy przywołuje podmiot liryczny? Czego one dotyczą? Jakie wzbudzają uczucia? Co stało się z moralnością człowieka po wojnie?
- Co zdaniem poety stało się z językiem, który objaśniał świat, był gwarantem określonego systemu wartości i ładu moralnego? Wypisz z wiersza przykłady opozycyjnych w tradycyjnym systemie wartości pojęć i wyrazów. Jaką funkcję pełni spójnik „i”?
- Dlaczego poeta szuka nauczyciela i mistrza? Czego od niego oczekuje? Jakiego wymiaru nabiera przywołany przez Różewicza kontekst biblijny? Do jakich wydarzeń z Biblii poeta nawiązuje?

- Czy podmiot liryczny wierzy w ocalenie po katastrofie? Czy możliwe jest wskrzeszenie świata wartości, zbudowanie go od nowa? Uzasadnij odpowiedź.
- Przeanalizuj budowę wiersza. Czy podkreśla ona wymowę utworu? Jak zbudowane są kolejne strofy? Co w ten sposób poeta podkreśla? Jaka funkcję pełni klamra kompozycyjna?

Wiersz różewiczowski – odmiana wiersza wolnego. Kształt wiersza Tadeusza Różewicza nazywany bywa poezją „ściśniętego gardła”, ponieważ długość wersów odpowiada tu odcinkom mowy charakterystycznym dla sytuacji „trudnego mówienia” - wypowiedzi, która rwie się pod wpływem emocji i wzruszeń.